GLOBALLASIW PROSSESINDE TALABA-JASLARDI MÀNÀWIY TÁRBIYALAWDIŃ INNOVACION MEXANIZIMLERI

Primbetov K.
Ájiniyaz atindaǵ NMPİ « Milliy ideya, ruwxıylıq tiykarları hám huqiq tálimi qánigeligi » p.i.f.d. (PhD).d.w.a

Таянч сўзлар: глобаллашув, талаб-ёшлар, маънавий тарбия, инновация, механизм, трансформация, экономика, глобал масала.
Ключевые слова: глобализация, студент-молодежь, духовное образование, инновации, механизм, трансформация, экономика, глобальная проблема.
Key words: globalization, student youth, spiritual education, innovation, mechanism, transformation, economy, global problem.

Резюме:
Ушбу мақолада глобаллашув жараёнида талаба ёшларни маънавий тарбиялашнинг инновацион механизмлари ҳақида сўз юритилади.
Резюме:
В данной статье говорится об инновационных механизмах духовного воспитания студенческой молодежи в условиях глобализации.
Summary:
This article discusses innovative mechanisms for the spiritual education of student youth in the context of globalization.

Globallasıw fenomeni zamanagóy dúnyada tek ǵana ekonomika hám menshikli sektordı, bálki siyasiy jáne social iskerlik tarawlarinda da óz kórnisin kòrsetpekte. Házirgi kúnde jańa maǵliwmatlar turmısımızdıń ekonomikalıq hámde social transformaciya processinde zárúrli áhmiyetke iye bolib atır. Globallasıwdıń tiykarında naǵız usı maǵliwmatlardı qabıllaw, òzlestiriw, hám uzatıwdan shólkemlesken. Jaslar hár qanday jámiettiń ajıralmaytuǵın bólegi bolıp tabıladı hám globallasıw dáwirinde eń dáslep onıń máseleleri birinshilerden bolib júzege shıǵadı. Insaniyattıń global máseleleri, globallasıwdıń real processleri hám formaların anıqlawda, birinshi náwbette, jaslar parametri turadı. Áyne jaslar ekonomikalıq jáne social tárepden azap shegedi hám waqıyalar orayına barıp qalıwları múmkin. Áwele, jaslar jańalanıp baratırǵan dúnyalıq etikani puqta iyelep, onıń tiykarında jasawdı ùyreniwi

kerek. Ǵárezsiz turmısqa kirip kiyatırǵan jaslarımız tınıshlıq mádeniyatın añlawi hám tusinip jetiwi, globalizatsiya procesine social aralıqtan qarawları zàrùr bolıp tabıladı.

Òzbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017-jıl 5-iyuldagı PF-5106 san Pármanında aytıp òtilgenindey, globallasıw dáwirinde talim-tárbiya processi zaman talaplarina juwap beriwi odan arqada qalmawı zárúrli áhmiyetke iye. 2016-jıl 30-dekabrde Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevdiń bir gruppa ilimpazlar, ilim wákilleri menen bolǵan ushırasıwında aytıp òtkenindey, «Jas awladtı intalı kadrlar etip tárbiyalawdaǵı birinshi basqısh mektep talimini tupten jetilistiriw, ilimiy kadrlar hám joqarı maman qánigeler tayarlaw procesiniń úzliksizligin taminlew zárúr. Bul jolda hesh nárseni ayamaymız» [1]. Usı ushırasıwda Prezidentimiz ekonomikamızdıń barlıq tarawları rawajlanıwında ilim-pánniń ornı, áhmiyeti úlken ekeni, buǵan baylanıslı mámleketimiz rawajlanıwında pán hám islep shıǵarıw sherikligi búgin òte aktual ekenin bólek aytip òtti.

Tálim-tárbiyaǵa innovciyalıq jantasıw menen baylanıslı jańalıq 2017- jıl 20-fevralda, mámleketimiz ekonomikasınıń innovaciyalıq rawajlanıwda ilimiy-izertlew hám innovaciyalıq iskerlikti basqarıw hám tártipke salıwdıń birden-bir sistemasın qàliplestiriw, sonıń menen birge Òzbekistan Respublikasın sociallıq-ekonomikalıq rawajlandırıwda ilim-pánniń ornin asırıw maqsetinde «Pánler akademiyası iskerligi, ilimiy-izertlew jumısların shólkemlestiriw, basqarıw hám finanslıq támiynlewdi jáne de jetilistiriw ilajları tuwrisinda» [2] Ózbekistan Respublikası Prezidentiniń qararında kòrsetip òtilgen edi. Bul qararda ılım pániń talim hám islep shıǵarıw menen integraciyası mexanizmlerin bekkemlew hám rawajlandırıw ústin turatuǵın wazıypa etip belgilep berilgen.

Jáhán kólemindegi máseleler globallasıw processinde bir tárepleme sheshiliwi dárejesinen qashannan berli joqarılap ketti. Hesh kim, hesh bir mámleket máselelerge bir tárepleme jandasa almaydı. Zamanagóy texnologiyalar tiykarında islep atirǵan texnikalıq qurılmalar insan sanası jemisi retindeá Jer sharın, kosmostı, qorshaǵan-ortalıqti tolıq qadaǵalaw astında uslap turiw múmkinshiliklerine jetip atır. Òtken ásirlerde waqıya-qubılıslar otmish retinde tariyxdan orin aldı. Jańa pikir, jańa sana keleshek tárepke jańasha kòriniste ózine isenimli qádem qoymoqta. Jáhán xalıqları dúnyada tınısh - tatıw, turaqlılıq, awızbirshilik, awızbirshilik principlerı tiykarında demokratiyalıq jámiyetler quriwǵa umtiladi.

Jurtımızda baslanǵan barlıq iygilikli jumıslardan kòzlengen tiykarǵı maqset mámleketimiz potencialın asırıw, xalqımız párawanlıǵın taminlew, azat hám abat watan tiykarın bekkemlew, bárkámal áwladtı er jetkeriwge

qaratılǵan. Jaslarımızdıń oqip -ùyrenip, zamanagóy ilimlerdi iyelep, salamat hám mànàwiy jetik áwlad bolib erjetiwi jolinda keń kòlemli jumıslar ámelge asırılıp, zárúr sharayatlar jaratılıp atır. Hár jılı mámleketimiz jaslarınıń keleshek gúlleniwin oylap hám de jaslarımızdıń mútajliginen kelip shıqqan halda, zamanagóy mektepler qurılıp atır, olar eń songgi markadaǵı oqiw-laboratoriya úskeneleri menen tàminlenip atir. Sonday eken, mámleketimiz perzentlerimiz perspektivası ushın turaqlı qayǵırıp atirǵan bir waqıtta «globallasiw» sıltawı astında tárbiyanı izden shıǵarıwshı, màwiyatin kemiriwshi hár qanday jat tasirlarden jaslarımızdı qorǵaw, dúnyada bolip atırǵan informaciya qàwpine qarsı jaslarımızda salamat immunitetti qáliplestiriw, sergeklikti bir minutta bolsın qoldan bay bermew   búgin suw hám hawa sıyaqlı eń zárúrli zárúriyatqa aynalǵan. Kommunikativ aktivliktiń joqarı dárejesi intalı jaslarda maǵliwmat hám informaciyalarǵa bolǵan mútajlikti eki márte asıradı. Olarǵa tán bunday ayırmashılıqlar unamsız aqıbetlerdi de keltirip shıǵarıwı múmkin. Sol sebepli, jaslar aldında informaciya tańlaw múmkinshiligi oǵada joqari bolǵanliqtan, onıń talabın qandıra almaytuǵın maǵliwmatlar bir demde qiymatin joq etiwi anıq. Sol kózqarastan qaraǵanda, házirgi dáwirde informaciya tutınıwı aldınǵılardan túpten parıq etedi.

Zárúr informaciyalarǵa iye boliw dáwir talabı. Biraq, búgingi kúnde, shaxs, social topar, millet, jámiyet hám mámlekettiń ózi haqqında informaciyalardı tarqatıwı da zárúrli áhmiyetke iye boladı.

Insan ushın informaciya eń tàsirsheń qural bolıp tabıladı, sebebi onıń sana-sezimi bar. Logikalıq dàlil, qalaberse, informaciya jetkiziwdiń eń ápiwayı usılları oǵada úlken kúshke iye bolıp, oǵan hesh kim hesh nárseni qarsı qarata almaydı. Insannıń tábiyatı sonday jaratılǵan, ol informaciyanı qabıl etpesten, onı tùsiniwge háreket etpesten jasalmaydı. Ásirese, intalı oqıwshılar buǵan kòbirek mútajlik sezediler. Sol kózqarastan olar maǵlıwmattı kòredi, esitedi, oqıydı hám eń áhmiyetlisi, mudamı, úzliksiz túrde, kùni-tùni oǵan jetip baratuǵın informaciyanıń tàsirinde jasaydı. Sol sebepli informaciya járdeminde kimgedur ruwxıy tasir qılajaq bolǵanlarǵa sol adamniń psixologiyası kòmeklesedi. Sol kózqarastan olardıń zàrùrlilerin alıw, saqlap hám uzatıw sistemasın tuwrı jolǵa qoyıw kerek.

Insaniyat òz keleshegin saqlap abaylap qalıwı ushın nelerge salıstırǵanda qanday munasábette bolmawı kerek degen másele òte ùlken áhmiyetli bolıp tabıladı. Álbette, globallasıw dúnyada bolıp atırǵan, artqa qaytpaytuǵın process. Basqa mámleketler qatarı biz ushın da zárúrli. Biraq ol bir jaqlama bolmawı kerek. Globallasıw milliy òzlikti joq etiw degeni emes! Dúnya keleshegi túrli xalıqlardıń òzine tán qàdiryatları, mádeniyatı, mànàwiyatı

qádiriyatları menen gozzal hám bay esaplanadı. Olardıń hár biri jasaw hám gùlleniwge haqlı. Biraq qaysı mámleket yamasa màmleketler, xalıq yamasa xalıqlar globallasıwdı òz mentalitetinen kelip shıǵıp, òzgelerge aralastırıwı insaniyat jámiyetke tuwrı kelmeytuǵın jaǵday esaplanadı. Ol jaǵidayda bul process bir tárepden payda etse, ekinshi tárepden ulken zıyan alıp keliwi, qádiriyatlarǵa zıyan jetkiziwi, xalıq òz tùsinen ayrılgan «xalıq» qa, millet òz túsin joytqan «manqurt» qa aylanıp qalıwı itimaldan uzaq emes. [3] Bunday qàwipke jol qoymawdiñ sharasınıń biri: òzgeler qádiriyatın kemsitpegen halda óz qádiriyatlarımızdı bekkem turıp qorǵawımız, kerek bolsa, pùtkil jáhánge kòrsetiwimiz kerek.

Globallasıw processinde kisilik jámiyeti erisken globallasıw tariyxı, házirgi kúni, tabıs hám kemshilikleri, basıp òtken tariyxıy uzaq joldan alınǵan filosofiyalıq juwmaqlarǵa itıbar qaratıladı. Usınıń menen birge erteńgi kúnimiz párawanlıǵı jolında teoriyalıq qaraslardan áhmiyetli táreplerine názer salınadı «Adamlar òrtke uxsaydı, degen edi oyshıllardan biri, ıssıdan payda al kúydiriwinen abaylı bol».[4] Rawajlanıw miyweleri de tap sonday, odan qorqıw emes, tek tuwrı paydalana biliw kerek. Qanday maqsette qollansańız, sol tárepke jetekleydi.

Jurtımızda baslanǵan barlıq iygilikli jumıslardan kòzlengen tiykarǵı maqset mámleketimiz potencialın asırıw, xalqımız párawanlıǵın tàmilew, azat hám abat watan tiykarların bekkemlew, bárkámal áwladtı er jetkiziiwge qaratılǵan. Jaslarımızdıń oqıp -ùyrenip, zamanagóy ilimlerdi iyelep, salamat hám mànàwiy jetik áwlad bolıp er jetiwi jolında keń kòlemli jumıslar ámelge asırılıp, zárúr sharayatlar jaratılıp atır.

Insaniyat jámiyeti búgingi kúnde global mashqala hám olardı keltirip shıǵarıwshı faktorlardı saplastırıwdıń birden-bir jolı retinde mànàwiy hám aǵartıwshılıq uyǵınlıqtı muwapıqlastırıw, onıń optimal variantların demokratiyalıq principler negizinde etnopsixologik faktorlarǵa tayanǵan halda shólkemlestiriw máselesin kún rejimine alıp shıǵıp atır. Sol kózqarastan pedagog, psixolog, sotsiolog hám basqa tarawdıń wákilleri tárepinen global mashqala hám olardı keltirip shıǵarıwshı faktorlardı ùyreniw hám saplastırıwdıń tiykarǵı deregi milliy hám ulıwma insanıylıq mànàwiy qádiriyatlarǵa uyqas túrde talim hám tárbiyanı innovciyalıq talim ortalıǵın qáliplestiriwdiń konsepsual ideyalarǵa muwapıq, zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalar tiykarında shólkemlestiriwge ùlken itibar berip atır.Talim ortalıǵına innovciyalıq jantasıw hám ilimiy ádebiyatlar analizi sonı kòrsetedi, globallasıw procesiniń dáslepki dàwrinde onıń túp mánisin jaqsı oyda sawlelendire almaǵanlıq sebepli, jámiyet jasları - globallasıw abat turmıs, demokratiyalıq principler ústinligi, erkin

sawda jolindaǵi tosiqlardı alıp taslaytuǵın hám barlıq milliy ekonomikanı bir jerge jıynaytuǵın unamlı hádiyse ekenligine isengen.

Biraq bul process olar aytqan sıyaqlı emes, bálki jámiettiń barlıq tarawlarına kirip barıp, onıń milliy qadiriyatları, turmıs tárizi, hám de isenim hám psixologiyasına da óz tasirini kòrsetdi. Globallasıw rawajlanǵan mámleketlerge payda keltirip, úshinshi dúnya màmleketlerine, yaǵnıy rawajlanıp atırǵan mámleketlerge, atap aytqanda, ekonomikası tómen, jáhán arenasıda básekige shıdamlılıǵı jetkilikli bolmagan mámleketlerdi krizis tárepke jòneltiriwshi mexanizmlerge iye ekenligi júzege shıǵıp atır. Globallasıw, onıń mámleket hám jámiyetler turmısında tutqan roli jóninde I.I.Belyaev -...globallasıw basqa (rawajlanıp atırǵan) mámleketler social mànàwiy turmısına unamsız tasir etiwi múmkin degen ilimiy oy-pikirlerin ilgeri súrgen.[5]

Sonıń menen birge, globallasıw aqıbetleri nátiyjesi retinde rawajlanıp atırǵan mámleketlerge miynet migratsiyasi sebepli subsidiyalanǵan aymaqlarda jumıssızlıqtıń kòbeyiwi, tuwiwshılıqtıń tómenlewi, qorshaǵan - ortalıq degradatsiyasi, milliy kárxanalar hám transmilliy korporatsiyalar ortasındaǵı joqarı báseki, bazarlardı monapolyasıwdıñ kùsheyiwi hám de ekonomikalıq ayırmashılıqtıń asıwına alıp keledi. Globallasıw jámiyet milliy baylıǵı bolǵan dóretiwshilik apatdi tezlestiredi, adamlar hám ulıwma jámiyet turmıstıń jańa formalarına iykemlesiwge salıstırǵanda agressiyanı keltirip shıǵaradı hámde jámiyette bolıp atırǵan ideyallar, qádiriyatlar hám qàdiryatlardı shıǵarıp taslaydı. Onıń ornını mámleket hám jámiyet hám de millet hám xalqqa xızmet etpeytuǵın zamanagóy ideyalar hám qádiriyatlardı usınıs etedi.

Informatsion jámiettiń real waqıyalıǵı, bárshemizdi búgingi kúndegi òzgerislerge sanalı hám ratsional faktorlar kózqarasında jantasıwdı talap etken halda, milletler, xalıqlar, mámleketlikler, ulıwma insaniyattıń mànàwiy turmıs haqqındaǵı qaraslardı, konsepsiyaları, ideya hám ideologiyalar, individual jáne social pikirleri ortasındaǵı munasábetler quramalı, hátte, ayırım jaǵdaylarda, qarama-qarsılıǵında kórinetuǵın bolıp atır Jámiyetimizde bolıp atırǵan integratsion rawajlanıwdıń jaslar tárbiyasına tàsirin ùyreniwde sotsiolog, psixolog, mànàwiyat, pedagog hám gumanitar tarawdıń qánigelerin oylantırıp atırǵan máselelerden biri kosmopolitizm ideyası hám ǵalabalıq mádeniyat bolıp atırǵanlıǵı hesh kimge sır emes.

Usı mashqalalardı saplastırıw jùzesinen bir qatar ilimiy-teoriyalıq usınıs hám pikirler alǵa sùrilip, jaslar òmiri, atap aytqanda, jámiyet turmıs - tárizine salıstırǵanda bul jat ideyalardı unamsız tàsirin minimallastırıw máseleleri alǵa sùrilip atır. Bul jantasıwlar negizinde islep shıǵılǵan jáne social-mànàwiy

áhmiyetke iye bolǵan aldaǵı konsepsual mexanizmlerdi jámiyet ómiriniń barlıq búwınlarına tolıq realizatsiya etiw dáwir talabı bolıp atır.

XX ásirdiń 90-jıllarda payda bolǵan kòp qàwipli hám ideologiyalıq plyuralizm, global sawda tarmaqlar, sivilizatsion integraciyalasıw ǵalabalıq mádeniyat dúnyanıń ózara dialektik baylanıs hám qarama-qarsılıqlar birligi tiykarında háreket etetuǵın úlken, ózara bir-birine tasir etiw kúshine iye bolǵan sistema retinde iskerlik kórsetiwdi talap etedi.

Bul processtiń rawajlanıw nizamlıq hám principlerı, ayrm qánigeler kózqarasında, pútkil dúnyada ekonomikalıq hám mádeniy mákannıń payda bolıwı, hám de birden-bir insaniy ortaqlıqtıń payda bolıwı, informaciya almasıw processinde birden-bir mákanınıń júzege keliwi insaniyat civilizatsiyasınıń jańa forması júzege keliwine sebep boladı degen shamalar bar. Kosmopolitik ideya jáne onıń bar ekenligi, tariyxıy ótmishi uzaq, milliy qádiriyatları bay hám keleshegi ullı bolǵan ǵárezsiz mámleketlerdiń erteńgi kúni hám jasları perspektivasına qàwip salıp qoyıwı múmkinligin itıbardan shette qaldırmagan halda, turaqlı qıraǵılıqtı umıtpaw kerek.

Búgingi kúnde jámiyetimiz jasları mànàwiy hám madaniy bilimliligi, sana-sezimine jáne oylawı menen baylanıslı bolǵan máselelerdi ilimiy kózqarastan hár tárepleme tereń ùyreniw, sırtqı tàsirlerden qorǵay alatuǵin social - psixologiyalıq mobil izalyatsion mexanizmdi jaratıw dáwir talabı bolıp atır.

Biz tárepimizden ilgeri sùrilip atırǵan mobil social –psixologiyalıq izalyatsion mexanizm ideyası mámleket hám jámiyet mànàwiy turmısı, onıń rawajlanıw, hám de jaslar perspektivasın tàminlegen halda ata-babalarına múnásip áwlad bolib qalıwına xızmet etken halda, millet retinde mıń jıllar dawamında onıń bar ekenligin tàminlep beredi.

Juwmaq etip aytqanda, globallasıw dárejesi sol social qurılma ishinde arnawlı bir shaxs, insannıń jetilisiwi ushın qanday múmkinshiliklerge iye ekenligi menen belgilense, maqsetke muwapıq boladı.

Ádebiyatlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Тошкент: Ўзбекистон НМИУ, 2016. –56 б.

2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – 488 б.

3. Умаров Б. Глобаллашув зиддиятлари. – Тошкент: Маънавият, 2006.

4. Юсуф Хос Хожиб. Кутатғу билиг. Саодатга йўлловчи билимлар. – Тошкент: Фан, 1991

5. Quronov M. Milliy tarbiya. – Toshkent: Ma'naviyat, 2007. – 240 b.